

ook bijzonderheden medegedeeld, die voor de kennis van land en volk niet onbelangrijk zijn. Zoo bv. verneemt men, met betrekking tot de kamalo of tai kamalo (gomlak), eenige bijzonderheden omtrent den oorsprong van dit product en het gebruik dat daarvan gemaakt wordt door goudsmeden, tot vervaardiging van slijpsteen en tot andere doeleinden. Uit de aanteekening omtrent de memu leert men dat dit dier de Phalangista ursina (of Cuscus ursinus) der zoölogen is en dat het door de bevolking wel gegeten wordt, maar geene stof oplevert, die bij de bereiding der Makassarolie gebezigd wordt. Ook op enkele aanteekeningen omtrent sommige gewassen mag hier nog gewezen worden, bv. die aangaande het gebruik van de vruchten en den bast van de badjâ (Morinda citrifolia) en van het hout van de anni, waaruit wij tevens leeren dat dit woord de Boegineesche benaming is van den nibungpalm, hetgeen in het Woordenboek niet is vermeld. De hier ter sprake gebrachte bijzonderheden zijn wel is waar meerendeels reeds in de tweede uitgave van het Makassaarsch woordenboek medegedeeld, doch wegens het verschil der meeste Boegineesche benamingen was herhaling hier noodig, veelal gepaard met eenige wijziging of verbetering.

Wij hebben thans lang genoeg stilgestaan bij deze lijst van verbeteringen en aanvullingen van het Boegineesch woordenboek om te doen uitkomen dat Dr. Matthes hier weder een bij uitstek nuttig werk heeft verricht, waardoor hij de beoefenaars der Boegineesche taal- en letterkunde op nieuw aan zich heeft verplicht.

*Bydragen Taal-land- en volkenkunde,
Serie 5, vol. 6 (1891), nr. 347-348*

TJARITA KI-ASDOERA. HET VERHAAL VAN KI-ASDOERA.

TEKST, VERTALING EN AANTEKENINGEN, MET EENE INLEIDING EN
OPMERKING OVER DE SPREEKTAAL IN ZUID-BANTËN.

DOOR

J. J. MEIJER,

Voormalig koutroleur van Goenoeng Kantjans (Zuider Regentschap van Bantën).

INLEIDING.

„Het verschil tusschen het Zuid-Bantësch en het Preangersch is niet zoo groot als men wellicht zou denken”, zoo beweerde ik in mijne studie over eerstgenoemd dialect der Soendaneesche taal, opgenomen in de April-aflevering van 1890 van dit tijdschrift.

De volgende bladzijden mogen als een bewijs voor die stelling gelden.

Het daar meêgedeelde verhaal is woordelijk uit den mond van den verteller opgeschreven. Het werd gedaan aan den wadana van Paroeng Koedjang. De spreker was een gewone landbouwer, die tevens het beroep van paninggara uitoefende. Als tijgerjager had hij een grooten naam. Ieder in de zuidelijke districten van het Zuider- en Wester-Regentschap kent Ki-Asdoera uit de desa Panjatjaran. Door de bevolking geëerd, bij de inlandsche ambtenaren geacht, had hij daardoor eene zekere vrijmoedigheid over zich, die men niet licht bij een gewonen desaman zou vinden.

Zijne veelvuldige aanrakingen met de parajai's of de menak menak, die hem steeds met onderscheiding behandelden, — o.a. mocht hij in hunne tegenwoordigheid rooken, — hebben zijne taal beschaafd, dat wil zeggen, dat hij van hen een zeker aantal lûmëswoorden heeft overgenomen en ze te hooi en te gras bezigde.

Zooals hij met den wadana van Paroeng Koedjang sprak, sprak hij met de regenten van het Zuider- en Wester-Regentschap,

met den toenmaligen Assistent-Resident van Tjaringin¹, den heer A. E. van der Meulen, die de volkstaal kent als een geboren Soendanees, en met mij.

Het begin van het onderhoud kenmerkte zich door betrekkelijk veel lëmëswoorden. Gaandeweg werden zij schaarscher en wanneer het gesprek ten einde liep, bepaalden zij zich tot de voornaamwoorden. Het sierlijke gamparan maakte dan zelfs plaats voor het meer alledaagsche adjëngan. Zoo hooren wij hem nampi, doengkap, boemi, ladjëng gebruiken, terwijl wij aan het slot van zijn verhaal slechts aan het woord koering merken, dat zijn toehoorder zijn meerdere en niet zijn mindere was. Toch zou hij niet vergeten om naar landsgebruik af en toe een sëm bah te maken.

Evenals Ki-Asdoera spreken de meeste djaro's; alleen leveren de voornaamwoorden van den eersten persoon verschil op. Zelden bedienen zij zich van koering, wanneer zij reeds eenigen tijd in functie zijn. Al spoedig worden zij gewaar, hoe aangenamer djsim koering, abdi, djsim abdi in de ooren der superieuren klinken. Pas verkozen desahoofden begaan te dien opzichte wel eens vergissingen.

Wil men weten, hoe desalieden onder elkander spreken, men vervange eenvoudig alle lëmëswoorden door woorden uit de basa kasar, uitgezonderd die, welke uitsluitend op hooggeplaatste personen betrekking hebben, zooals piwarangan, soemping, pangsarëan, doewoehan.

De inlandsche ambtenaren stellen zich niet tevreden met de lëmëswoorden van Preangerschen oorsprong. Onderscheidene krama

woorden zijn door Noord-Bantënsche hoofden in Zuid-Bantën ingevoerd. Zoo is het lëmës woord voor djaro: djantën, voor sore: sontën, voor isoek: endjing, enz.¹

Ik heb gemeend, dat het verhaal van Ki-Asdoera een goed voorbeeld van de spreektaal in Zuid-Bantën oplevert.

Zonder onnoodige borduursels vertelt hij daarin zijne wederwaardigheden zoo natuurlijk mogelijk. Hem werd geen verhoor afgenomen; men beschouwe het daarom niet als het schriftelijk relaas van een gerechtelijk onderzoek.

Verdiens het om die reden reeds aanbeveling, mij herinnert het bovendien aan eene der aangenaamste episodën uit mijn diensttijd in de residentie Bantën.

De aantekeningen behelzen eenige bijzonderheden en opmerkingen van ethnographischen aard aangaande het Zuider- en West-Regentschap.

Misschien kunnen jongere ambtgenooten, die later in die streken geplaatst mochten worden, of andere personeu, die er zich gaan vestigen, daarmede hun voordeel doen. Voor velen is dat deel van het gewest nog eene terra incognita.

Bussum, Augustus 1890.

¹ Volgens den heer Coolma hoort men ook in de Preanger-Regentschappen sontën en endjing als lëmëswoorden van sore en isoek.

¹ Deze naam wordt gewoonlijk — o.a. ook in het standaardwerk van Prof. P. J. Veth: Java, Geographisch, Ethnologisch, Historisch, Dl. III. Derde Hoofdstuk, — verbasterd tot Tjaringin en beschouwd als samengesteld uit de woorden tji en ringin, op dezelfde wijze als zijn ontstaan de namen Tji-Manoek, Tji-Taröem, Tji-Pamali. Te vergeefs heb ik in die streken gezocht naar de beteekenis van het woord ringin; niemand kende het. In Coolma's Soendaneesch Nederlandsch woordenboek komt het ook niet voor. De bevolking spreekt dien naam altijd uit als Tjaringin, en ik geloof, dat de eenige verklaring deze is, dat de door de vloedgolf verwoeste hoofdplaats dezer afdeling genoemd is naar den ons bekenden boom, die in het Soendaneesch tjaringin, in het Javaansch heet, — de Urostigma benjaminum. Nat. familie der Artocarpeno. Tal van plaatsen in dat gedeelte van Bantën danken haren naam aan den een of anderen boom: Kopo, Kadoe Djangkoeng, Kalapa Satangkol, Djatake. In den regeeringsalmanak voor 1891 vinden wij de spelling Tjaringin.

sërta dibédil tapi teu tēnggël (40).

Toeloej kandjēng toewan rēsiden njaoer ka koering ngadjak nejang kana eta bédil, gantjangna ditejang ka dinja. Barang geus tetela jen teu tēnggël, toeloej moelih deui bae.

Kira kira wantji soeboeh koering ngiring kandjēng toewan rēsiden Rēmbang nejang eta toewan noe noenggoe teja dina ranggon, ladjoe balik ka pondok.

Dina beurangna kandjēng toewan rēsiden Rēmbang ngērsakeun ningkēran (41) maoeng pikeun giringeun, uja manggih oeroetna, malah kadenge sorana.

Ladjoe digiring deui sakoemaha tadi, tapi maoeng mah teu kapanggih deui bae. Tidinja gēr ngagiring deui, tapi loepoet teu manggih deui bae.

Gantjangna ari reup peuting deui malēn rēbo eta baugke ditoeenggoe deui, malah ditambah ēmbe dalapan, tapi eta peuting harita maoengna teu datang.

Ari isoekna toeloej dangdan sadija moelih; dikira poekoel dalapan isoek bral angkat moelih ka Panimbang ladjēng ka Mēnes sërta diiring koe baris menak menak (42) djeung djaro sēkalian djelēma djelēma.

Antara dalapan poē ti harita koering meunang parentah ti nagara koedoe ngala maoeng di Tjitēngah djeung koering dipaparin doewit

de tijger; er werd op hem geschoten, maar de kogel miste.

De resident (van Bantēn) riep mij en noodigde mij uit om naar het effect van dat schot te zien; ik ging daarop daarheen. Toen ik mij verzekerd had, dat het een misschot geweest was, ging ik weder terug. Ongeveer ten vijf ure 's morgens vergezeld ik den resident van Rēmbang, om de twee heeren, die in de ranggon (bij het lijk) waakten, te halen; daarop keerden allen naar het nachtverblijf terug. Toen het licht was geworden, verlangde de resident van Rēmbang om het spoor van den tijger te volgen, ten einde eene drijfjacht te kunnen houden. Wij vonden het spoor en hoorden zelfs het geluid. Daarop hield men weder eene drijfjacht, maar de tijger werd niet gevonden. Nogmaals werd er gevonden, doch te vergeefs, wij vonden niets. Dinsdagavond werd weder bij het lijk gewaakt; bovendien werden er acht geiten bijgevoegd; dien avond kwam de tijger evenwel niet.

Den volgenden morgen rustten men zich toe tot den terugtocht; ongeveer acht ure keerde men terug naar Panimbang en vervolgens naar Mēnes, vergezeld van menak's, djaro's en lieden uit het volk.

Ongeveer acht dagen later ontving ik last uit de hoofplaats om te Tjitēngah tijgers te vangen en ik kreeg acht gulden om geiten

dalapan roepijah geusan meuli ēmbe djeung obat satjarak. Nja koering leumpang mawa djelēma salawe, ēmbe opat djeung hēbēkēlan kajaning bejas, minjak, oejah, bako, seupaheun djeung lijanna.

Barang koering datang ka Tjitēngah ladjoe bae dangdanan wēlēng, tapi ngan kaboeroe njijeun hidji di oeroet djelēma noe koe maoeng teja.

Ari ēmbe noe taloe (43) deui diteundeun di goeboeg Gawan; ari koering moro mondok mah ka lēmboer Djadjawaj.

Ari isoekna eta wēlēng ditejang, barang geus tetela jen eta bédil beukas, koering geus atiati bae, bēt teu kanjahoan deui eta maoeng sēgoer (44) bae, mogok (45) bari njéntakan.

Tidinja djedor dibédilan kira gēnēp kali, teu lila eta maoeng puch, ladjoe dirasah', koelitna djeung hoeloena dibawa ka Mēnes poē harita keneh sërta disanggakeun ka kandjēng dalēm.

Doewoehan (46) kandjēng dalēm „Ijeu maoeng dek dirēpotkeun ka kandjēng toewan rēsiden Rēmbang.“

Nja koering njoehoekenkeun widi moelang bae ka Panjatjaran.

Barang koering datang ka imah, ladjoe ngala maoeng di Tjikusik. Sabot koering di Tjikusik datang

te koopen en een blik kruut. Ik begaf mij op weg vergezeld van vijf en twintig man en medenemende vier geiten benevens leeftocht, zooals rijst, olie, zout, tabak, ingrediënten voor het betelkauen en wat dies meer zij.

Te Tjitēngah aangekomen, stelden wij wēlēngs op; maar wij konden er maar één klaar krijgen, op de plaats waar de man vroeger door den tijger naar toe gesleept was. De drie nog overblijvende geiten werden gestald in het wachthuis Gawan; wat mij betrof, ik overnachtte in het gehucht Djadjawaj.

Den volgenden morgen ging ik naar den wēlēng kijken; toen ik mij verzekerd had, dat het schot was afgegaan, nam ik de meeste voorzichtigheid in acht; zie, zonder dat wij hem gewaar werden, hield de tijger blazend stand en brulde ons aan.

Toen ongeveer een keer of zes op hem gevuurd was, gaf hij weldra den geest; daarop werd hij gevild; de huid en de kop werden nog dienzelfden dag naar Mēnes gebracht en aan den regent ter hand gesteld. De regent zeide: „Over dezen tijger zal ik rapport uitbrengen aan den resident van Rēmbang.“

Ik vroeg verlof om naar Panjatjaran terug te mogen keeren.

Thuis gekomen, ging ik vervolgens naar Tjikusik om daar tijgers te vangen. Terwijl ik mij te

lakbok, kéroed, gohgor (*), dwergerten (peutjang) vindt men er in overvloed. Van de jacht, voornamelijk op herten en rhinocerossen, maakt men dan ook een bepaald bedrijf, dat geene geringe voordeelen oplevert.

Ik herinner mij, dat indertijd in de aan de Preanger Regentschappen grenzende desa's van Tjilangkahan de badakjagers aangeslagen werden voor f 8 in de bedrijfsbelasting — dus op eene jaarlijksche verdienste van f 400.

Een enkele badak brengt f 150 en meer op (†)

Om zijne uitgestrektheid is het niet mogelijk door de drijvers het geheele bosch te laten afloopen. Men moet de drijfjachten telkens in dat gedeelte daarvan houden, waar men denkt dat het wild zich ophoudt.

De herten en rhinocerossen doen zich des avonds te goed aan den aanplant der bevolking of aan het jonge gras op de djami's en reuma's.

Even voor zonsopgang, tusschen vier en vijf uur, begeeft zich een der jagers naar den boschrand. Dat is de tijd, dat die dieren weder boschwaarts keeren om te slapen. Hij onthoudt de plek waar bijv. het hert het bosch is binnengegaan, wacht een uurtje en volgt dan voorzichtig het spoor.

(*) Macoeng noemt men den gewonen koningstijger (*Felis tigris*). Is hij van meer dan gewone grootte, zoo heet hij lakbok. De kéroed is de gevleete tijger (*Felis pardus*); evenzoo — maar van eene kleinere soort — de gohgor.

(†) In de allereerste plaats heeft eene groote waarde de hoorn — tjoele — van den rhinoceros. Ik mag wel als bekend veronderstellen, dat hij eene belangrijke plaats inneemt in de inlandsche en chineesche pharmacopea. Borstkwalen, slangenbeten, kneuzingen — in- zoowel als uitwendige — vergiftigingen worden volgens beweren van den inlandschen en chineeschen medicus daarmee genezen.

Dan volgen de hoektanden — mēnoer —, die in ringen gevat worden. En eindelijk het vel, dat men gebruikt als een middel tegen de hama koengkang (*Stenocoris varicornis*, behoorende tot de groep der lygaeidae, meer bekend onder den Javaanschen naam *amisa* of den Batavienschen-maleischen

بالتج سائت *bālang sāngit*.

Dit insect, dat zich in zwermen vertoont, wanneer de aren uit de padihalmen juist te voorschijn zijn gekomen en in één enkelen nacht een geheel aanplant vernielen kan, wordt — alhoewel zelf een ondragelijken stank verspreidend — door onaangename geuren verdreven.

Men snijdt het vel van den rhinoceros aan repen, droogt het en verbrandt het op de sawah, zoodra men de komst der insecten vreesat.

Ook voort men de gedroogde vellen naar Batavia uit, waar chineezzen ze opkopen om er eene soort kéroepoek (gebak van deeg uit sijn gemaakt vleesch, van geknochten visch en wat sagomeel; gedroogde repen van gekookte buffel of koe-huid, die, wanneer men ze wil gebruiken, in olie gebakken worden) van te bereiden.

Een ervaren jager zal dadelijk ten naastenbij kunnen nagaan, in welke doengoes of roejoek (*) het dier eene schuilplaats heeft gezocht.

Om zich daarvan te overtuigen loopt hij er om heen. Gaat het spoor door, zoo is dat een bewijs, dat hij zich vergist heeft. Op dezelfde wijze zet hij zijn onderzoek voort. Loopt het dood, dan houdt het wild zich daar werkelijk op.

Indien men eene drijfjacht houden wil, keert hij naar de lēmbouer terug, waarschuwt zijne gezellen (batoer), die zich met hunne jachthonden naar de plek begeven om het dier op te drijven.

Gaat hij echter er alleen op uit, dan klimt hij in de nabijheid in een hoogen boom, van waar hij het omliggend terrein kan overzien.

Tegen tien à elf uur verlaten de herten hunne legers om voedsel te zoeken.

Uit zijn hoog standpunt kan hij het exemplaar, dat zich in het boschje bevindt, gemakkelijk neerschieten.

Op de hierboven omschreven wijze onderzoeken, waar een wild dier een leger heeft, noemt men ningkër.

Ningkëran: op eene omzichtige wijze de schuilplaats van een wild dier opsporen.

Men zou het woord het best teruggeven met: isoleeren, in afsluiting brengen.

(42) Onder de menak menak verstaat men in dat deel van Bantën, waar de bevolking Soendaneesch spreekt, gewoonlijk het gild der inlandsche ambtenaren, onafhankelijk van hunne afkomst.

Terwijl overal elders slechts bij uitzondering iemand uit de volksklasse het in de ambtelijke wereld tot eene aanzienlijke hoogte brengt, is het in deze residentie van het eiland Java herhaaldelijk voorgevallen. Een der regenten van het Wester Regentschap — bekend als Dalēm Bontjel — is toekang djoekoet (grassnijder) geweest.

De vorige regent van het Zuider-Regentschap, Raden Toemunggoeng Soetaangoeng, was de zoon van Dëmang Sahab, in den sultanstijd eevoudig ngabeui (desahoofd) van Tjikareo.

Patih Dëroes, grootvader van den tegenwoordigen regent van het Noorder Regentschap, Raden Adipati Soetadiningrat, een eerbiedwaardig hoofd, versierd met de gouden medaille voor burgerlijke verdiensten, stamde volgens de overlevering van de Badoejs af en begon zijne loopbaan als ngabeui van Lëbak Parahijang.

(§) Boschje, groot genoeg om bijv. er zich in te verbergen.